

LATVIJAS VALSTISKUMA IDEJAS RAIŅA LUGĀS

Viktors Hausmanis

viktors.hausmanis@lulfmi.lv

Atslēgas vārdi: *Rainis, Raiņa lugas, valstiskuma idejas varonība, brīvība, neatkarība, spēks, garīgums*

Raiņa pirmās lugas "Pusideālists" un "Uguns un nakts" parādījās pagājušā gadsimta sākumā, kad līdz Latvijas valstij nācās iet vēl krietnu ceļa gabalu. Raiņa pirmajā, 1903. g., publicētajā lugā "Pusideālists" par Latvijas valsts idejām nekas vēl netika teikts, taču jau ar nākamo lugu "Uguns un nakts", kas žurnālā "Mājas Viesa Mēnešraksts" publicēta 1905. g. 8., 9., 11. un 12. numuros, pavīd gluži jauni motīvi un idejas.

Lugas "Uguns un nakts" pamatā Rainis līcis Andreja Pumpura eposa "Lāčplēsis" sižeta metus un galvenos tēlus, taču, radījis pilnīgi patstāvīgu darbu, ieaužot tajā arī domu par Latvijas valsti. Rainis dzīvoja ar pārliecību, ka Latvijai jātop kā valstij, un šī ideja ieskanas jau lugas "Uguns un nakts" pašā sākumā. Aizkraukļa pilī ierodas Lielvārds ar dēlu Lāčplēsi, un pirms došanās atpakaļ uz mājām, atvadoties viņš dēlam dod svarīgu norādījumu:

Ej, sargi Latviju
Un pacel viņu citu zemju starpā.¹

Tādas Latvijas valsts tobrīd vēl nebija, bet Lielvārds liek dēlam to sargāt un pacelt citu zemju starpā! Tēva novēlējums kļūst par Lāčplēša dzīves pamatzudēšanu un vēlāk, tiekoties Nāves salā ar Spīdolu, viņš stingri pauž savu pārliecību:

Kad laimīga, brīva būs Latvija,
Tad mana gaita būs izbeigta.²

Lāčplēša nākotnes sapnis ir laimīga, brīva Latvija, taču brīvība vispirms bija jāiegūst —

jāizkaro, tāpēc vecais Lielvārds stingri iezīmē, kuri ir tie pārvaramie spēki:

Tev karot būs pret visu ļaunumu,
Vai naidnieks rietumos vai austrumos.³

Vairākus gadu simteņus iekarotājs, tād jaunais ienaidnieks, bija lugā tēlotais vācu krustnešu pārstāvis Melnais bruņinieks. Viņš ierodas Aizkraukļa pilī un Spīdolai dod uzdevumu cīnīties pret visiem gaismas spēkiem. Lugas pēdējā cēlienā Rīga ir uzcelta, un te ierodas bagāti ģērbies Melnais bruņinieks, taču nu pauž citu patiesību par savu piederību:

Es nāku no tatāriem,
Visas zemes tie min zirgu pakaviem,
Tā tevi un latvjus es samīšu
Un gaismas pils gaismu dzēsīšu!⁴

Līdz ar to Rainis iezīmē divas iekarotāju varas; tie bija vācu krustneši, bet pēdējā cēlienā Melnajam bruņiniekam Rainis liek nākt no tatāriem — tād austrumiem. Jāpiebilst, ka "Uguns un nakts" ir simbolu drāma, un tās tēli pārstāv vispārinātus spēkus, taču reizē Rainis skaidri liek apjaust realitāti: lai izkarotu neatkarību, Latvijai jāatbrīvojas no

cittautu spaida un varas, no naidnieka “rietumos vai austrumos”.

Rainis iezīmē vēl kādu spēku, kas jāpārvar, lai būtu iespējams brīvību izkarot, turklāt šis spēks ir pat ilglaicīgāks un bieži vien nomācošāks par svešzemju varu. Tā ir nodevība. “Uguni un nakti” to pārstāv Kangars. Izlikdamies par Lāčplēša draugu, Kangars jebkurā brīdī gatavs viņu nodot. Tieši viņš kūda un provocē Lāčplēsi cīņai ar Melno bruņinieku. Kangara nolūks ir pavisam vienkāršs, ko viņš lugas sākumā atklāj Spīdolai: “Ar ikdienību tos gribu sist.”⁵ Tā ir baiga metode: atņemt tautai un tās cīnītājiem ideālus, un likt viņiem dienas vadīt nožēlojamā, pelēkā ikdienībā, jo ar tādām pelēkām bezgribas būtnēm būs viegli tikt galā.

Rainis izvirzīja stingrus principus, kas liekami nākamās valsts pamatā. Viens no tiem ir spēks, taču varai, pēc Raiņa ieskata, noteikti jābiedrojas ar izglītību, kultūru, zinātni. Ne velti Spīdolai Rainis liek teikt:

Es, daile, arī esmu spēks;
Tu spēks, es daile, mēs saderam kopā,
Mums mērķis viens ir: pilnība.⁶

Īstenībā te pausta valsts pastāvēšanas pamatformula — spēkam, varai jāvienojas ar gudrību, prātu, garīgumu, cita ceļa valsts pastāvēšanai nav! Lugā diemžēl šī gudrā apvienošanās nenotiek, pilnīga Spīdolas un Lāčplēša saskaņa, saplūsme izpaliek.

Laika vecis Lāčplēsim dod viedu novēlējumu: “Ļauj Latvijā gaišiem tapt visiem prātiem.”⁷ Par to pašu iestājas Spīdola: nepietiek tikai ar varoņa spēku, vajadzīga gara gaisma, vajadzīgs, lai Latvijā top gaiši visi prāti, tikai tad pils varēs pastāvēt, citādi tā atkal var nogrimt. Kad Rainis lugu rakstīja, viņš gluži precīzi iztēlojās, kādiem vajadzētu būt nākotnes valsts tapšanas un attīstības pamatiem. Viena lieta — izcīnīt brīvību, taču ar to vien ir par maz, tālab Rainis brīdināja: neapstājiet, neaprimstiet! Lāčplēša ideāls bija laimīga, brīva Latvija! Bet Spīdola viņam iebilst:

Tik brīva un laimīga Latvija?
Ne mūžīga?
Vai tas ir viss?⁸

Izcīnītā un iegūtā valsts pašiem jāceļ, jāveido, jāattīsta, bet Lāčplēsis, pirms došanās izšķirošajā cīņā ar Melno bruņinieku, atzīst savu vājumu:

Es nespēju augt,
Bet nākotnei tomēr būs plaukt!⁹

Kad Lāčplēsim atnes Gaismas pils atslēgu, tā ir sarūsējusi un nespodra, un Rainis iezīmē tādu kā nākotnes paredzējumu — savdabīgu draudu. Ja Gaismas pils atslēga netiks spodrināta, tā var sākt rūsēt, ja izcīnītā brīvība — Latvijas valsts — neattīstīsies. Kāda būs rītdiena, kāda būs nākotne? To Rainis nezīlē, taču viņš gluži kā sapnī parāda virzienu uz Latvijas valsti un simboliski iezīmē ceļa stabus un pagriezienus gaitā uz brīvu un ilgdzīvojošu Latviju. Lugā Laika vecis nosauc nākamās valsts pamatprincipus:

Lai visi vienādā pilnībā staigā:
Lai visiem darbs, lai visiem dusa,
Lai katram vaļa pēc saules sniegties,
[..]
Lai visi var zelt, tad tauta augs.¹⁰

Tas bija brīnišķīgi skaists, toreiz vēl utopisks sapnis. Arī nākamajā dramatiskajā darbā — drāmā “Indulis un Ārija” —, pie kuras Rainis strādāja dažus gadus vēlāk, dzīvodams Kastaņolā, viņš atkal pievērsās Latvijas valsts veidošanas problēmai. Rainis bija uzsācis risināt skaistu un sarežģītu Induļa un Ārijas mīlas stāstu. Indulis pēc cīņas ar Kuldīgas komtura Berneka meitu Āriju kopā ar viņu nonāk leišu bajāra Lengvina pilī, kur tiekas ar leišu kunigaiksti Mintautu. Nu Rainis rod iespēju līdzās mīlas tēmai risināt arī valstiskuma problēmu, jo patstāvīga valsts ir gan Induļa, gan arī Mintauta sapnis un ideāls. Lai tauta dzīvotu, ir vajadzīga sava valsts! Bet, kā to veidot? Uz kādiem pamatiem valsti celt? Mintauta un Induļa nodomi un ideāli ir

gluži atšķirīgi. Svētnīcas vecā apkopēja Tuše Mintautam pareģojusi, ka viņš kļūšot liels un varens, un no viņa izaugšot valsts: "Tik viens lai kungs! tas tu!"¹¹ Šo Tušes tēzi Mintauts neizlaiž no galvas. Tā kļūst par virzību viņa turpmākajai darbībai, līdz kunigaikstis satiekas ar Induli, nu atmirdz divas dažādas liesmas. Un Mintautā dziļi iegūlušies Tušes teiktie vārdi: "No tevis izaugs valsts! Lai viens ir kungs!" Indulis gan iebilst:

Tā saka vergs.

Mintauts. Un brīvais kā?

Indulis. Ikviens lai kungs!¹²

Mintauts Induļa teikto uzskata par tukšiem vārdiem, bet Rainis šajā dialogā būtībā atklāj savu pārliecību par to, uz kādiem pamatiem vajadzētu nākamo valsti celt. Viņš strikti noraida karaļvalsts principu, taču tieši pēc tādas valsts Mintauts tiecas, grib būt Lietuvas karalis. Mintauts ir pilnīgi pārliecināts, ka "vieno vara". Induļa uzskats atšķiras: "Nē, vieno gars."¹³ No šī dialoga skaidri var just, ka Raiņa ideāls bija valsts, kas balstīsies nevis uz varas, bet gan — gara spēka. Arī sarunā ar Ārijas tēvu komturu Berneku, Indulis uzsver savu brīvības izpratni. Berneks, būdams svētās Māres bruņinieks, jūtas neuzveicams un pārliecinošs: "Pār mani dievs tik ir un Romas ķeizars!" Savukārt Indulim ir cits pamats: "Pār mani nau neviens, — tik es un tauta!"¹⁴ Rainis domāja par topošo valsti, kurā pavalstnieki būs brīvas, neatkarīgas personības, bet Mintautu vajā lielmanības alka. Indulim viņš deklarē:

Pag! Roma mani kronēs, valdišu

Pār visu Baltiju, pār — vāciem arī.¹⁵

Indulis iebilst: "Tu esi asiņains, man tevis bail," bet tūdaļ skan Mintauta atbilde: "Kas liels, tas asiņains."¹⁶ Šie vārdi nekādi nesašķan ar Induļa pārliecību. Mintauts lielmanīgi pauž savas domas:

Ko tāļos domu sapņos redzi tu,

To spilgtā patiesībā vērsu es.

Indulis: — Caur asinīm un dubļiem.

Mintauts: Lai! bet ir!

Indulis: Bet nebūs! — Izirs tava asinsvalsts.¹⁷

Indulim ir pilnīgi cita pārliecība par to, uz kādiem pamatiem varētu dzimt jauna valsts: "Ir jāmodina tautu gulošs gars."¹⁸

Ne raupjš spēks, ne kaila vara, bet garīgums ir viens no pamatiem, uz kuriem būtu jābūvē jaunā valsts.

"Indulī un Ārijā" iezīmēts vēl kāds apstākļis, ko nedrīkst aizmirst. Var teorētiski izprāt un izsvērt, kādai vajadzētu būt rītdienas valstij, taču vajadzīgs arī vēl cits spēks — mīlestība. Ja nebūs mīlestības, lopotā valsts nepastāvēs. Šī Raiņa doma ir aktuāla arī pēc simts gadiem. Arī neatkarību atguvušajā Latvijā nereti tiek aizmirsta galvenā vērtība — tā ir mūsu valsts, par kuru kādreiz Rainis vēl tikai lika sapņot savu lugu varoņiem. Mūsdienās ir cilvēki, kuriem valsts sāk likties nevajadzīga. Viņi dodas prom no Latvijas — uz citurieni, kur vairāk var pelnīt, kur dzīve liekas labāka, un nereti sāk pietrūkt apziņas, ka galvenais spēks ir mīlestība — arī dzimtene ir jāmīl.

"Indulī un Ārijā" ieskanas Raiņa doma ne vien par Latviju kā valsti, bet arī par Baltijas valstu kopību. Kad Rainis rakstīja šo lugu, ne Latvijas, ne arī Lietuvas kā valsts vēl nebija, taču Indulis pauž pārliecību:

.. mūsu tautas: vienosies!

Jo mēs tik kopā varam uzvarēt [..].

Laiks vizot ved mūs visu tautu valstī,

Kas balto jūru slēdz kā rotaļā,

Un visām tautām brāļu roku sniedz.¹⁹

Būtiski svarīga bija Raiņa pārliecība, ka pie Baltijas jūras katrai no šīm tautām būs sava valsts. Iecerēs par Latvijas kā valsts veidošanu un tās pamatprincipiem Rainis pauda jau 1912. g., kad Jaunajā Rīgas teātrī notika "Induļa un Ārijas" pirmizrāde. Latviešiem vēl bija jāpārdzīvo Pirmais pasaules karš. 1915. g. vasarā vācu iebrucēju varā krita Kurzeme. 1917. g. augustā vācieši sāka

saimniekot Rīgā, un nu pavisam aktuāla kļuva nepieciešamība nosargāt Latviju.

1915. g. Rainis uzraksta lugu "Spēļu, dancoju", tajā no zārka izkāpj un atdzīvojas 18. gadu simtenī mirušais Kungs, bet viņam pretī nostājas un pret viņu cīņu uzsāk garīgs spēks — koklētājs Tots. Kā tiešs saskarsmes punkts ar Pirmo pasaules karu lugā "Spēļu, dancoju" ir Kapsētas aina — tā izskatās kā kara lauks pēc kaujas, jo visapkārt ir saplosītu cilvēku ķermeņi. Tots saka:

Loceklīši ceļu klāj,
Saraustīti, izsvaidīti:
Kara lauka plāvumiņš.²⁰

Atkal aktualizējas jautājums: kā pretinieku uzveikt? Lugā Aklais pavēsta Tota galveno spēku:

Spēles tavas sauli veica,
Ne tavs prāts.²¹

Tota spēles — māksla — palīdz no nāves miega atmodināt Leldi — Latviju. Vēl vairāk — Tots atdod trīs asins lāses, lai Lelde varētu dzīvot, kaut viņam pašam jāaiziet aizsaulē. Rainis vēlreiz pauž pārliecību: lai uzceltu valsti, galvenās būs garīgās vērtības. Uzvaru varēs gūt, ja —

.. sirdīs tapsat brīvi
Laimi tvert, kura nāks!²²

Tots visu ir paveicis, viņš atdevis savas asinis, savu dzīvību, lai Lelde dzīvotu. Lugas beigās ap Totu nostājas vairāki jauni puīši, un izskan viņu aicinājums:

Kalsim sirdis, kalsim bruņas! —
Varoņos brīvi tapsim —
Saulē celsim jauno Latvi!²³

Kad 1916. g. lugu "Spēļu, dancoju" iesāka drukāt, vēl plosījās karš, bet tajā pašā gadā Rainis ķērās pie jauna darba — dramatiskās sērdieņu dziesmas "Daugava", kas savu īsto piepildījumu un skanējumu ieguva tieši teātrī. Un zīmīgi iznāca — kad Rainis sāka darbu pie "Daugavas", Latvijas nākotne

bija apdraudēta, bet taisni tad — 1916. g. 4. augustā — viņš uzraksta rindas, kuras var uztvert kā tautas dvēseles saucienu:

I mēs negribam mirt!
Kā šķiedras vistautu katlā irt!
Tomēr mēs negribam mirt!
Mēs gribam savu latvju dvēseli!
Mēs gribam savu latvju mēli!
Mēs gribam savu latvju zemi!²⁴

Šis latvietības apliecinājums ir aktuāls arī šodien. 1916. g. Rainis gluži kā Satversmes preambulā izsaka Latvijas valsts pamatprincipu:

Zeme, zeme — kas tā zeme,
Zeme tā ir valsts.²⁵

Un tad arī tapa pants dziesmai, ko nereti dziedam gluži kā himnu:

Daugav' abas malas
Mūžam nesadalās:
I Kurzeme, i Vidzeme,
I Latgale mūsu.²⁶

Kad Rainis rakstīja šīs rindas, vēl traģoja karš, bet viņš bija pārliecināts, ka Latvijas valsts būs! Raiņa sapnis piepildījās: 1918. g. novembrī Latvijas valsts tika proklamēta. Raiņa sapnis bija ilgs, patiesas cieņas vērts, un, tajā ielūkojoties, varam izsekot, kā tapa un veidojās Raiņa pārliecība par Latvijas valsti.

Kad Latvijas valsts bija nodibināta, 1919. g. Rainis sērdieņu dziesmā "Daugava", gluži kā Satversmē, ierakstīja kādu būtiski svarīgu tās pamatprincipu:

Mēs negribam kalpot ne austrumam,
Mēs negribam vergot ne rietumiem.
I Jāni, i Miķeli turam mēs svešus,
Tie kungi mums nebūs, mēs iztiksim bešus.²⁷

Rainis bija dzejnieks un dramatiķis, viņš bija domātājs, un cauri savām lugām viņš kā brīnišķu pavedienu izvija arī neatkarīgās Latvijas valstiskuma problēmu.

Kopsavilkums

Vairākās daiļrades pirmajā posmā rakstītajās lugās Rainis pauž pārliecību, ka Latvijai jāklūst par patstāvīgu valsti, kura nebūtu pakļauta ne austrumu, ne rietumu varai. Vispirms bija jāizcīna brīvība, jāuzveic ārējie ienaidnieki un arī pašu tautiešu nodevība. Rainis bija pārliecināts, ka topošās valsts pamatā jāapvienojas diviem spēkiem — varai un kultūrai un ka ar brīvības atgūšanu vien nepietiks, jaunajai valstij ir arī jāattīstās. Pēc Raiņa uzskata, jaunajai valstij jābalstās uz demokrātijas principiem, šo domu īpaši pauž Spīdola, sacīdama: “Lai visiem darbs, lai visiem dusa!”

Vēl Raiņa iecerēs jaunajā valstī vajag dzīvot brīvām personībām, valsts jāveido tautai, kuru saista vienāds gars, un kurā ikviens var justies kā brīvs kungs. Latvijai jābūt vienotai un nedalāmai, un šī Raiņa pārliecība pausta drāmā “Daugava”:

Daugav' abas malas
Mūžam nesadalās.

Daudzas Raiņa lugās paustās ieceres un idejas par Latvijas valsts izaugsmi un veidošanos aktuālas arī mūsdienās.

Avoti un piezīmes

- ¹ Rainis. *Kopotī raksti*, 9. sēj. Rīga: Zinātne, 1980. 188. lpp.
- ² Turpat, 262. lpp.
- ³ Turpat, 188. lpp.
- ⁴ Turpat, 307. lpp.
- ⁵ Turpat, 255. lpp.
- ⁶ Turpat, 242. lpp.
- ⁷ Turpat, 220. lpp.
- ⁸ Turpat, 262. lpp.
- ⁹ Turpat, 313. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 220. lpp.
- ¹¹ Rainis. *Kopotī raksti*, 10. sēj. Rīga: Zinātne, 1980. 114. lpp.
- ¹² Turpat 122.–123. lpp.
- ¹³ Turpat, 124. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 154. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 245. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 246. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 241. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 122. lpp.
- ¹⁹ Turpat, 303. lpp.
- ²⁰ Rainis. *Kopotī raksti*, 11. sēj. Rīga: Zinātne, 1981. 319. lpp.
- ²¹ Turpat, 461. lpp.
- ²² Turpat, 472. lpp.
- ²³ Turpat, 478. lpp.
- ²⁴ Rainis. *Kopotī raksti*, 12. sēj. Rīga: Zinātne, 1981. 222. lpp.
- ²⁵ Turpat, 223. lpp.
- ²⁶ Turpat, 222. lpp.
- ²⁷ Turpat, 223. lpp.

IDEAS OF LATVIAN STATEHOOD IN PLAYS BY RAINIS

Viktors Hausmanis

viktors.hausmanis@lulpmi.lv

Summary

Keywords: *Rainis, plays by Rainis, ideas of statehood, heroism, freedom, independence, strength, spirituality*

The first plays by Rainis, *Semi-Idealist (Pusideālists)* and *Fire and Night (Uguns un nakts)*, appeared at the beginning of the 20th century, quite a while before the establishment of the Latvian state. In *Semi-Idealist*, the first play by Rainis, which was published in 1903, not a word was said about the idea of Latvian statehood, whereas beginning with the next play, *Fire and Night* that was published in No. 8, year 1905, of the magazine *Mājas Viesa Mēnešraksts*, totally novel motives and ideas appeared.

In several plays written by Rainis during the first stage of his creative activity, the author expresses his belief that Latvia should become an independent state that would not be subjected to Eastern or Western powers. First, it was necessary to attain freedom, fight the external enemies as well as treachery of compatriots. Rainis was convinced that at the basis of the emerging state two forces were to be united — power and culture, and that restoration of freedom would not be enough, that the newly-born state would have to develop. According to Rainis' opinion, the new state should be based on the principles of democracy, and this idea is especially highlighted by Spīdola: "Let everybody have work, let everybody have rest!"